

Ivo
Glavaš

Tvrđava sv. Nikole – nova istraživanja, plan obnove i UNESCO

Tvrđava sv. Nikole na ulazu u šibenski kanal sv. Ante spomenik je mletačkoga fortifikacijskog graditeljstva 16. stoljeća.¹ Iako je izvorni mletački natpis s tvrđave danas nepovratno izgubljen, prema povijesnim dokumentima smatra se da je projektant i graditelj tvrđave Giangirolamo Sanmicheli, pripadnik glasovite porodice renesansnih graditelja iz talijanskog grada Verone.² Neka arhitektonska rješenja (*tenaglia*) na tvrđavi sv. Nikole predstavljaju novitet za mletačko fortifikacijsko graditeljstvo u ranome novom vijeku.³ Svojim obrambenim karakteristikama, tvrđava sv. Nikole plijenila je pažnju i početkom 19. stoljeća. Tako ju austrijski inženjerski časnik Maximilian de Traux 1805. godine, pišući svojevrсни priručnik za austrijskog nadvojvodu Johanna s opisom izabranih tvrđava nekadašnjega mletačkog posjeda u Dalmaciji i Crnoj Gori, opisuje kao tada suvremenu tvrđavu ne znajući njenu pravu starost.⁴

Tvrđava sv. Nikole sustavno je, uz manje prekiđe, istraživana i obnavljana od 1979. godine, s tim da je nakon prestanka vojne funkcije početkom 70-ih godina prethodno arhitektonski dokumentirano njezino stanje.⁵ Dosadašnja konzervatorska

1 ANDREJ ŽMEGAČ, Utvrda sv. Nikole pred Šibenikom, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 25 (2001.), 91-100, 98.

2 ANDREJ ŽMEGAČ (bilj. 1), 92-93.

3 ANDREJ ŽMEGAČ (bilj. 1), 98.

4 ANDREJ ŽMEGAČ, Priručnik za Dalmaciju: De Trauxov opis iz 1805., u: *Ars Adriatica*, 6 (2016.), 199-208, 202.

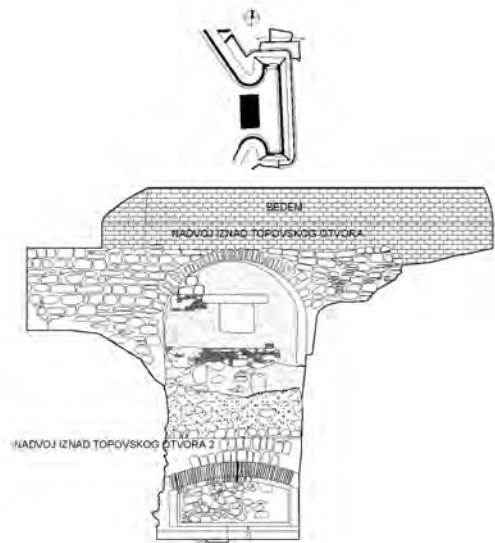
5 O povijesti konzervatorskih zahvata na tvrđavi vidi: Hrvatski restauratorski zavod, Konzervatorsko-tehnički elaborat obnove plašta tvrđave sv. Nikole, Zagreb, 2017., 23-29.

←

Zazidani topovski otvor
u boku jugozapadnog
polubastiona, FOTO Ž.
Krnčević

→

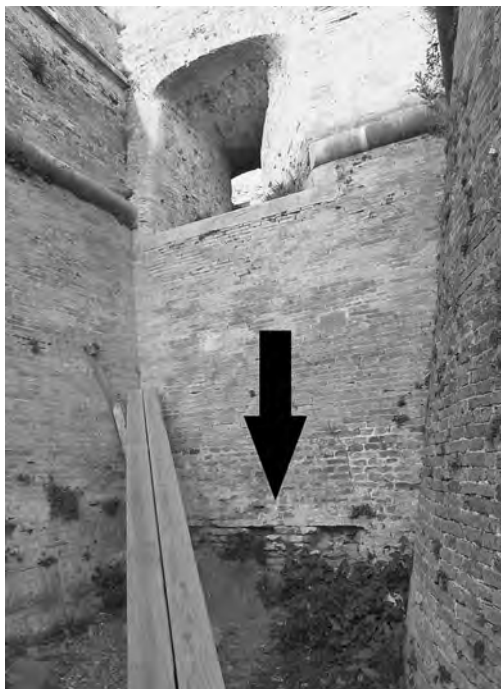
Pogled na topovske
otvore u boku
jugozapadnog
polubastiona, Arhiv
Muzeja grada Šibenika

istraživanja i radovi na tvrđavi sv. Nikole na žalost nisu na odgovarajući način objavljena u stručnim ili znanstvenim publikacijama. Po prvi put su sva dostupna sumarna konzervatorska izvješća sabrana u konzervatorsko-tehničkom elaboratu Hrvatskoga restauratorskog zavoda iz 2017. godine, ali je i pored toga rekonstrukcija pojedinih zahvata, koji su na tvrđavi obavljani prije više desetljeća, otežana. Povećani stručni i znanstveni interes za tvrđavu sv. Nikole koincidira s kandidaturom za UNESCO-vu listu svjetske baštine što je, na sjednici Odbora za svjetsku baštinu UNESCO-a u srpnju 2017. godine u Krakovu u Poljskoj, rezultiralo upisom tvrđave na listu svjetske baštine u okviru kulturnog dobra pod zajedničkim nazivom “Venetian Works of Defence between the 16th and 17th Centuries: *Stato da Terra* – Western *Stato da Mar*”. Tvrđava u međuvremenu dolazi pod upravu Javne ustanove za upravljanje zaštićenim područjima i drugim zaštićenim dijelovima prirode Šibensko-kninske županije koja skrbi o zaštićenom području šibenskog kanala sv. Ante.

Obnova i revitalizacija tvrđave sv. Nikole u posljednje vrijeme odvija

se u dva osnovna smjera: priprema tvrđave za posjetitelje i izrada detaljne konzervatorsko-restauratorske dokumentacije s dugoročnim planom obnove. Do sada se u tvrđavu moglo ulaziti morskim putem na glavna ulazna vrata ili s kopnene strane preko golemog nasipa uz jugoistočni polubastion, nastalog od izbačenog materijala i šute s dosadašnjih konzervatorskih istraživanja. Tako je samo s terase tvrđave izbačeno oko 1000 m³ građevinskog otpada. Kako je nasip krajem 2015. godine uklonjen, preostao je samo morski prilaz tvrđavi na glavna ulazna vrata preko prilično derutne drvene prilazne rampe. U isto vrijeme uklonjen je i recentni objekt bivše Jugoslavenske narodne armije koji se nalazio s vanjske strane klijesta tvrđave, kao i raslinje u klijestima. Stoga se pristupilo projektiranju rekonstrukcije prilazne rampe glavnih ulaznih vrata prema izgledu postojeće, ali i rješavanju zaštite budućih posjetitelja na terasi tvrđave. Svi metalni elementi ograda postavljeni u doba austrijske uprave nad ventilacijskim otvorima bit će ponovljeni po uzoru na postojeće, a na topovske otvore postaviti će se jednostavni metalni graničnici, kako posjetitelji ne bi mogli

↑ Zazidani topovski otvor u uvučenom boku jugoistočnog polubastiona, FOTO I. Glavaš

izlaziti kroz otvore. Prema povijesnim podacima sredinom 16. stoljeća postojao je pomoćni i privremeni kopneni ulaz na tvrđavi koji je u izvještaju mletačkog sindika Giovannija Battiste Giustiniana iz 1553. godine nazvan *porta postizza*.⁶ Pomoćna vrata na tvrđavama od srednjeg su vijeka služila ne samo za povezivanje dijelova utvrde i dolazak pomoći u ljudstvu i materijalu nego i za iznenadni napad na neprijatelja koji bi ušao u vanjski dio utvrđenja.⁷ Međutim, tipični mletački nazivi za takva vrata su *portella*,

porticina, *postierla*. Ona su na mletačkim tvrđavama 16. stoljeća najčešće otvarana na uhu bastiona (*orecchione*) neposredno do uvučenog boka bastiona (*fiancho*).⁸

U pokušaju pronalaska takvih vrata, otvorena je početkom proljeća 2016. godine sonda u boku jugozapadnog polubastiona. Na samom dnu sonde, umjesto očekivanih pomoćnih vrata, pronađen je zazidani izvorni mletački topovski otvor koji do sada nije bio poznat.⁹ Još jedan zazidani topovski otvor na istoj visinskoj koti nazire se i u uvučenom boku drugog, jugoistočnog polubastiona. Pronalazak topovskih otvora pri dnu uvučenih bokova oba polubastiona u kliještima tvrđave, iako pomalo senzacionalan, zapravo je posve očekivan. Bez topova postavljenih na tom mjestu nije bilo moguće štititi tvrđavu s kopna od pretpostavljena neprijateljskog pokušaja miniranja bedema. Istovjetna situacija s topovskim otvorima nisko u uvučenim bokovima nalazi se na obje strane rondela tvrđave sv. Nikole.¹⁰ Novopronađeni topovski otvori nisu zabilježeni ni na jednom do sada poznatom crtežu tvrđave, pa tako ni na nedavno pronađenom crtežu iz gradske biblioteke u Trevisu u Italiji za koji se drži da ga je nacrtao osobno Giangirolamo Sanmicheli.¹¹ Na crtežu iz Trevisa prikazane su obje razine tvrđave, ali su topovski otvori u uvučenim bokovima polubastiona zabilježeni samo na gornjoj razini. Tek će se daljnjim istraživanjima i iskapanjima moći utvrditi u kojoj su fazi donji topovski otvori u uvučenim bokovima polubastiona zazidani jer nema nikakve sumnje da su, s obzirom na njihovu funkciju, dio izvorne graditeljske faze tvrđave sv. Nikole. Nadalje, treba objasniti kako su topovski otvori funkcionirali jer su oba polubastiona sada u potpunosti

6 Commissiones et relationes Venetae, 2, Zagreb, 1877., 201.

7 O funkciji pomoćnih vrata vidi kod: STEPHEN SPITERI, Illustrated Glossary of Terms Used in Military Architecture, u: *Fort – the International Journal of Fortification and Military Architecture*, 13 (1993.), 635-650, 647; DRAGOS COSMESCU, *Venetian Renaissance Fortifications in the Mediterranean*, Jefferson, 2016.

8 DRAGOS COSMESCU (bilj. 7), 98.

9 ANDREJ ŽMEGAČ (bilj. 1), 92.

10 ANDREJ ŽMEGAČ (bilj. 1), 92.

11 ANDREJ ŽMEGAČ, Još jedan stari prikaz šibenske utvrde sv. Nikole, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 33 (2009.), 77-82, 79.

→
Barutana u
unutrašnjosti
tvrđave,
FOTO I. Glavaš

nasuta zemljom. To ponovno otvara pitanje izvornog izgleda polubastiona koji su na nacrtu iz Trevisa prikazani s unutrašnjim kontraforima i nisu bili u cijelosti nasuti.¹² Poseban problem je kako su uvučeni bokovi preko *tenalje* međusobno komunicirali, što je kod bastionske gradnje uobičajeno.

Drugo važno otkriće na tvrđavi sv. Nikole jest utvrđivanje prave namjene veće pravokutne prostorije unutar tvrđave sv. Nikole na razini mora uz samu sjeveroistočnu kurtinu. Do sada je u literaturi ta prostorija, dimenzija 16,35 puta 6,7 metara, tumačena kao zatvor.¹³ Međutim, radi se o tipičnoj barutani s karakterističnim odušcima za zrak, podignutom podnicom i drugim elementima koji je svrstavaju u taj tip građevine. Barutana unutar tvrđave sv. Nikole nije bila jasno označena na povijesnim prikazima, pa je i to otežavalo posao istraživačima. Prema povijesnim crtežima tvrđave, još jedna velika barutana

bila je na terasi tvrđave, prislonjena uz kurtinu odmah do početka jugozapadnog polubastiona. Ona je uklonjena pri kraju 19. stoljeća zbog promjene načina ratovanja i vrste artiljerijskog oruđa.¹⁴

S obzirom na prilično raznolik dosadašnji pristup obnovi plašta tvrđave sv. Nikole, što se najbolje može vidjeti u raznovrsnim bojama, dimenzijama i vrstama opeke, odluka da se pristupi izradi detaljne konzervatorsko-restauratorske dokumentacije prvi je potez u smjeru sustavnog nadzora stanja i obnove objekta. Do sada je Hrvatski restauratorski zavod izradio elaborat za sve vanjske plohe tvrđave, a u tijeku je izrada istovrsnog elaborata za unutrašnje plohe tvrđave. Predmet tih istraživanja su i vrsta i porijeklo opeke te kamenih i metalnih elemenata na tvrđavi s detaljnim restauratorskim prijedlogom obnove svake pojedine zone na tvrđavi. Saznanja dobivena laboratorijskim analizama

12 ANDREJ ŽMEGAČ (bilj. 11), 79-80.

13 JOSIP ĆUZELA, Pomorska utvrda sv. Nikole na ulazu u kanal sv. Ante kod Šibenika, u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 33 (1992.), 51-76, 62.

14 Autor je o temi barutane na tvrđavi sv. Nikole napisao poseban rad koji je u fazi objavljivanja u časopisu *Ars Adriatica*, pa ovdje nema potrebe raspravom previše ulaziti u detalje.

moći će nam potvrditi ili opovrgnuti pretpostavke o prostorima s kojih je dobavljan građevinski materijal i kamen za izradu građevinskih i dekorativnih elemenata na tvrđavi. Na tu temu, ali prije svega na temu detaljnog opisa budućih faza obnove, očekuju se stručni i znanstveni radovi.

Upis na UNESCO-vu listu svjetske kulturne baštine, osim velike časti i reklame za kulturno dobro, podrazumijeva i određene vrlo konkretne i vremenski precizirane obveze.¹⁵ Tako se u odluci o upisu tvrđave sv. Nikole posebno upozorava na sljedeće:

Da se bilo koji zahvat koji može utjecati na kvalitetu kulturnog dobra prijavi Uredu za kulturnu baštinu UNESCO-a.

Da budući konzervatorski zahvati na tvrđavi valoriziraju sve povijesne slojeve, a ne da se pristupi uklanjanju slojeva koji nemaju veze s mletačkom fazom.

Da se izradi plan korištenja tvrđave (*management plan*).

Da se hitno izradi plan održiva turističkog iskorištavanja tvrđave.

Da se kod izrade konzervatorske strategije obnove tvrđave priključe i strani eksperti za mletačke fortifikacije ranoga novog vijeka.

Obratimo pažnju za trenutak na UNESCO-vo upozorenje oko pokušaja konzervatorske purifikacije pojedinih objekata, koje se temelji na izvješću

ICOMOS-a.¹⁶ Ključni razlog zašto neki od objekata s prijedloga izvornog popisa za listu svjetske baštine izabраниh mletačkih fortifikacija nisu prošli, jesu upravo, kako se u ICOMOS-ovom izvješću diplomatski kaže, pretjerano revnosni konzervatorski projekti. Na primjeru obrambenih bedema grada Korčule najbolje se vidi kako takvi postupci vode do smanjenja izvornosti kulturnog dobra.

I na kraju, što kazati o pomalo neobičnom zahtjevu UNESCO-a da se prilikom izrade konzervatorske strategije obnove tvrđave priključe i strani eksperti za mletačke fortifikacije ranoga novog vijeka. Misli li se pritom na činjenicu da je stručna, pa i znanstvena zajednica koja se kod nas bavi fortifikacijama relativno malena ili je taj zahtjev posljedica određenih pogreški predlagatelja mletačkih fortifikacija za UNESCO-vu listu svjetske baštine. Pri tome je svakako najbizarnija pogreška tvrdnja autora prijedloga – koji se *nota bene* izvorno nazivao “The Venetian Works of Defence between 15th and 17th Centuries” – da je bastionski fortifikacijski sustav izmišljen u Veneciji. Samo letimičan pogled na povijest bastionskih sustava dovodi nas do općeprihvaćenog pojma *trace italienne*.¹⁷ A kakve su veze s bastionima imale predložene tipične srednjovjekovne fortifikacije, još je manje jasno. x

15 UNESCO, World Heritage Committee, Decision adopted during the 41st session of the World Heritage Committee, Krakow, 2017., 217-218. (<http://whc.unesco.org/archive/2017/whc17-41com-18-en.pdf>)

16 ICOMOS report for the World Heritage Committee, Krakow, 2017., 199. (<http://whc.unesco.org/archive/2017/whc17-41com-inf8B1-en.pdf>)

17 Sve o povijesti nastanka bastiona kod: JOHN RIGBY HALE, The Early Development of the Bastion: an Italian Chronology c. 1450 – c. 1534, u: *Renaissance War Studies*, London, 1983, 1-29.